

SABORSKO 1991. — ZLOČIN I POSLJEDICE

Ivo TURK

Uvod

Općina Saborsko nalazi se na krajnjem jugoistoku Karlovačke županije, na kontaktu s Ličko-senjskom županijom. Geomorfološki gledano, Općina se nalazi na gorsko-brdskom okviru Ogulinsko-plašćanske zavale (Bognar, 1999.). Površina Općine iznosi 132,5 km² ili 3,66% ukupnog teritorija Karlovačke županije i 0,23% ukupnog kopnenog teritorija Hrvatske. Radi se, dakle, o površinom relativno malom prostoru. Krški je reljef dominantan. U prošlosti je bio važan remetilacki čimbenik razvoja naseljenosti. Raščlanjenost krškog reljefa i njegove hidrološke i geomorfološke osobine uvjetovale su disperznu naseljenost u prošlosti koja se uvelike zadržala do danas.

U sastavu općine nalaze se samo četiri naselja: Begovac, Blata, Lička Jesenica i Saborsko, od kojih je posljednje najveće i centralno naselje Općine. Prije uspostave današnjeg teritorijalnog ustrojstva, promatrani je prostor bio u sastavu (bivše) Općine Ogulin. Iz toga razloga Saborsko i danas gravitira Ogulinu (i dakako Karlovcu kao županijskom centru). Cijela se općina nalazi na cestovnom pravcu Ogulin—Plaški—Saborsko—Plitvička jezera.

Srbijanska oružana agresija, kao i višegodišnja okupacija cijele Općine (1991.—1995.), znatno su pogoršale ionako teško i nepovoljno društveno, gospodarsko i demografsko nasljeđe. Počinjeni ratni zločini i materijalna devastacija izazvali su brojne i dalekosežne posljedice. Nakon oslobođenja (vojno-redarstvena operacija »Oluja«) i završetka Domovinskog rata dolazi do postupne materijalne obnove, povratka prognanika i izbjeglica, te blagog poboljšanja općih društveno-gospodarskih prilika (Živić i Turk, 2009.). Ipak, suvremena demografska slika Općine Saborsko i dalje je krajnje zabrinjavajuća, što otežava, pa i onemogućava cjelovit poslijeratni društveni i gospodarski oporavak ovog kraja.

Zbivanja tijekom Domovinskog rata

Prvi napadi JNA i paravojnih postrojbi pobunjenih Srba na Saborsko počeli su u ranim jutarnjim satima 5. kolovoza 1991. minobacačkim granatama iz smjera

Ličke Jesenice. Početkom jeseni iste godine vojno-strateška situacija vezana uz Saborsko počela se značajno pogoršavati. Saborsko je bilo jedino naselje na cesti Josipdol — Plitvička jezera koje je bilo većinski nastanjeno Hrvatima. U to je vrijeme već bila jasna namjera pobunjenih Srba za izdvajanjem iz sastava Republike Hrvatske i želja za stvaranjem tzv. Velike Srbije. Srbi nisu mogli kontrolirati cestu od Plitvičkih jezera do Plaškog sve dok nisu kontrolirali Saborsko. Radi prometnog i teritorijalnog povezivanja okupiranog prostora srpske su postrojbe počele napadati Saborsko i stezati obruč oko njega. Kako je bilo očito da se Saborsko sve više izolira od preostalih dijelova hrvatskih eksklava na tom području, intenzivirali su se naponi Hrvatske vojske u obrani Saborskog. Tijekom listopada 1991. Saborsko je bilo u potpunom okruženju srpskih postrojbi. Zadnji hrvatski konvoj pomoći uspio se probiti do Saborskog 25. listopada 1991. godine (Peitel, 2011.).

Napadi srpskih postrojbi na Saborsko intenziviraju se nakon 1. studenog 1991. godine. Već je krajem listopada iste godine zapovjedništvo obrane Ogulina uvidjelo da Saborsko, koje se nalazilo u okruženju, neće moći dulje odolijevati sve češćim neprijateljskim napadima iz smjera Plaškog, slunjskog poligona JNA i Koranskog mosta. Stoga je pokrenuta operacija hrvatskih snaga čija je krajnja zadaća bila odbacivanje neprijateljskih snaga dalje od Otočca, deblokada Saborskog i stvaranje preduvjeta za daljnja borbena djelovanja s ciljem oslobađanja okupiranih dijelova Like (u biti prostora od Ogulina do Gospića) i deblokadom Slunja. Za datum početka borbenih djelovanja bio je određen 4. studenoga 1991. godine (Peitl, 2011.). Akcija je trajala od 4. do 7. studenoga 1991. kada je morala biti prekinuta jer se hrvatske snage nažalost nisu mogle probiti dalje od Ličke Jesenice. Dana 8. studenog 1991. Saborsko je bilo u potpunoj blokadi, bez električne energije i telekomunikacijskih usluga. Srpski izvori (*Kronologija događanja na području Plaškog* autora Milana Pešuta i Lazara Petrovića), vezano za Saborsko navode sljedeće:

Došla delegacija iz Srbije sa pomoći. Od prije dva dana naša komanda TO (teritorijalne obrane) je u rukama armije (misli se na JNA), zajedno sa Vojničem. Jučer su na području Saborskog, L. Jesenice, Blata vođene žestoke borbe. Ustaše (tako autori u svojem tekstu nazivaju sve Hrvate) su zauzele dio šume oko globod. krirž (Glibodolskog križa) i iznad Kasarne i odatle tuku naše položaje. Dvoje mrtvih, jedan civil, jedan vojnik, te jedan ili dvoje ranjenih. Odgovor naših snaga žestok uz pomoć artiljerije, avijacije. Nastavak se očekuje danas. U akciji čišćenja sudjeluju teritorijalci, armija sa tenkovima artiljerijom i avionima.

Iz ovog je izvora jasno da su tada na području Saborskog neprijateljske postrojbe bile višestruko nadmoćne u odnosu na hrvatske branitelje. Primjetan je i priličan broj gramatičkih i pravopisnih pogrešaka u izvornom tekstu, što upućuje na nižu obrazovnu razinu autora. Isti izvor za dan 9. studenog 1991. navodi:

Nastavljena potpuna blokada, nema struje ni PTT (poštanskih i telekomunikacijskih) usluga. Hrana i pomoć je uskladištena i ne dijeli se do daljnjeg. Zajedno sa hranom stigli su i topovi!! Jučerašnje akcije oko Saborskog su bile čudno slabe, obzirom na najavljene snage, tenkovi i avijaciju, jedino što je važno da je opet zauzet Globodolski križ. i dio šume, koji smo izgubili zbog ne dolaska na stražu. Za očekivati je da se danas nastave.

Dana 12. studenog 1991. ujutro srpski pobunjenici i pripadnici JNA počinju napad na Saborsko s tri zrakoplova tipa MIG, a oko 10:15 sati počinju topničku pripremu napada. Nakon toga su oko 11 sati krenuli tenkovima (Peitl, 2011.). Do 15 sati branitelji Saborskog herojski su pružali otpor višestruko nadmoćnijem neprijatelju sve dok dio tenkova nije uspio probiti obranu i ući u mjesto. Iza tenkova prodrle su pješačke snage (Peitl, 2011.). Oko 16 sati u Saborskom su počele gorjeti kuće, a ljudi koji su se povlačili prema šumi bili su izloženi stalnoj neprijateljskoj paljbi. Do 20 sati u Saborsko su ušli svi tenkovi. Veći dio izbjeglica najprije se sakrio u šumi, a kasnije su se u skupinama počeli probijati u raznim smjerovima. Jedna skupina 14. studenog pristiže u Ogulin i tada se saznaju detalji tragičnih događaja u Saborskom (Peitl, 2011.).

Spomenuta *Kronologija* autora M. Pešuta i L. Petrovića za 12. studenog 1991. navodi:

Nastavljena potpuna blokada, nema struje ni PTT usluga, nakon .... (nečitko) oko ponoći kod Križa i odgovora naših snaga, prestali sukobi, Izjutra nove provokacije. U Saborskom počele akcije združenih snaga. Oko 8,50 sati počeo napad na Saborsko, iz aviona, tenkova, artiljerije i pješadije, oko 12 sati tenkovi su probili prvu liniju obrane, došavši do sela Dumenčića, te ispod brda Sivnik, uz pomoć pješadije, počelo se sa osvajanjem mjesta uz pomoć dobrovoljaca iz Srbije i Crne Gore. Da bi nakon 16 sati palo i posljednje uporište. Tako je palo Saborsko, uz mnogo ubijenih ustaša, te dosta izbjeglog stanovništva u Jesenici, koji su navodno bili zatočeni u vlastitim domovima. Očekuje se daljnje akcije čišćenja, onih koji su se sakrili po šumama ili skloništima. Ranjena su 4 pripadnika naših snaga. Srećom lakše u glavu.

Odabrani ulomak potvrđuje počinjenje ratnih zločina u Saborskom od strane JNA i paravojnih postrojbi. Za dan 13. studenog 1991. isti autori navode:

Nastavljena potpuna blokada, nema struje ni PTT usluga, Još uvijek se govori o Saborskom, i akciji koja je donijela pravu slobodu Plaškom i povezanost sa Krajinom.

Za dan 14. studenog 1991. u istome izvoru piše:

Nastavljena potpuna blokada, nema struje i PTT usluga. Traje akcija čišćenja ali i pljačkanja Saborskog, pojedine grupe ustaša otvaraju vatra na naše snage iz šume, i po vojnim objektima i vozilima, ranjena rti (tri) vojnika kod Jelova Klanca. u vozilu bio i pukovnik Bulat, nezlijeđen. Određen početak podjele pšenice, nafte i benzina.

Nakon pada Saborskog njegovi su mještani, po narodnosti Hrvati, prognani iz svojih domova ili mučki ubijeni. Time su srpske snage počinile očiti ratni zločin nad Hrvatima. Izvlačenje prognanih Hrvata iz Saborskog trajalo je do 17. studenog 1991. godine. Dio stanovnika Saborskog izbjegao je i u susjednu Bosnu i Hercegovinu gdje dio njih zarobljavaju srpske postrojbe i odvođe ih u koncentracijski logor Stara Gradiška (Radošić, 2012.).

U Saborskom je stradalo pedesetak njegovih stanovnika, uglavnom civila. Porušeno je i zapaljeno više od 350 kuća (obiteljskih gospodarstava). Potpuno je srušeno 327 obiteljskih kuća (Kušen, 1998.). Slijedi popis¹ svih poginulih, ubijenih i nestalih Saborčana u Domovinskom ratu:

1. Ivica Matovina, rođ. 20. 2. 1969., poginuo 6. 9. 1991.
2. Stipe Matovina, rođ. 21. 9. 1968., poginuo 6. 9. 1991.
3. Marko Krizmanić, rođ. 6. 8. 1959., poginuo 2. 11. 1991.
4. Milan Čorak, rođ. 3. 4. 1961., poginuo 2. 11. 1991.
5. Joso Matovina, rođ. 1. 1. 1963., poginuo 2. 11. 1991.
6. Petar Matovina, rođ. 25. 6. 1968., poginuo 2. 11. 1991.
7. Ante Kovačić, rođ. 15. 12. 1960., poginuo 2. 11. 1991.
8. Ante Dumenčić, rođ. 13. 10. 1962., poginuo 12. 11. 1991.
9. Darko Dumenčić, rođ. 9. 3. 1970., poginuo 12. 11. 1991.
10. Ivica Dumenčić, rođ. 13. 8. 1972., poginuo 12. 11. 1991.
11. Mate Špehar, rođ. 29. 5. 1960., poginuo 12. 11. 1991.
12. Slavko Sertić, rođ. 15. 2. 1942., poginuo 12. 11. 1991.
13. Nikola Sertić, poginuo 12. 10. 1991.
14. Petar Bičanić, rođ. 13. 10. 1935., ubijen 12. 11. 1991.

---

¹ Izvor: http://www.saborsko.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=17 (pristup stranici ostvaren 17. listopada 2013.).

15. Milan Bičanić, rođ. 3. 7. 1927., ubijen 12. 11. 1991.
16. Nikola Bičanić, rođ. 17. 2. 1928., ubijen 12. 11. 1991.
17. Ana Bičanić, rođ. 6. 5. 1924., ubijena 12. 11. 1991.
18. Marko Grdić, rođ. 10. 12. 1906., ubijen 12. 11. 1991.
19. *Mande Kovačić, rođ. 13. 5. 1911., ubijena 12. 11. 1991.*
20. *Marija Krizmanić, rođ. 20. 7. 1921., ubijena 12. 11. 1991.*
21. *Ivan Luketić, rođ. 16. 6. 1950., ubijen 12. 11. 1991.*
22. Milan Matovina, rođ. 11. 8. 1940., ubijen 12. 11. 1991.
23. Slavica Matovina, rođ. 9. 4. 1950., ubijena 12. 11. 1991.
24. Marija Matovina, rođ. 11. 9. 1909., ubijena 12. 11. 1991.
25. Lucija Matovina, rođ. 11. 5. 1906., ubijena, 12. 11. 1991.
26. Mate Matovina, rođ. 15. 4. 1895., ubijen 12. 11. 1991.
27. Marta Matovina, rođ. 26. 9. 1918., ubijena 12. 11. 1991.
28. *Ivka Sertić, rođ. 21. 12. 1912., ubijena 12. 11. 1991.*
29. *Luka Sertić, rođ. 23. 8. 1919., ubijen 12. 11. 1991.*
30. *Kata Sertić, rođ. 7. 10. 1910., ubijena 12. 11. 1991.*
31. *Jure Štrk, rođ. 3. 2. 1932., ubijen 12. 11. 1991.*
32. Petar Vuković, rođ. 11. 7. 1932., ubijen 12. 11. 1991.
33. Jelena Vuković, rođ. 14. 8. 1930., ubijena, 12. 11. 1991.
34. Jure Vuković, rođ. 17. 12. 1929., ubijen 12. 11. 1991.
35. *Marija Vuković, rođ. 19. 8. 1930., ubijena 12. 11. 1991.*
36. Jure Vuković, rođ. 30. 6. 1930., ubijen 12. 11. 1991.
37. Ivan Vuković, rođ. 1. 9. 1931., ubijen 12. 11. 1991.
38. Jelena Vuković, rođ. 24. 10. 1921., ubijena 12. 11. 1991.
39. Kate Matovina, rođ. 5. 3. 1920., ubijena 12. 11. 1991.
40. Kata Matovina, rođ. 4. 11. 1922., ubijena 12. 11. 1991.
41. Joso Štrk, rođ. 19. 1. 1934., poginuo 12. 11. 1991.
42. Ivan Matovina, rođ. 28. 8. 1930., ubijen 12. 11. 1991.
43. Marija Krizmanić, rođ. 29. 6. 1902., ubijena 12. 11. 1991.
44. *Kate Grdić, rođ. 20. 7. 1930., ubijena 12. 11. 1991.*
45. Polde Conjar, rođ. 5. 1. 1895., ubijen 12. 11. 1991.
46. Kate Dumenčić, rođ. 2. 8. 1930., ubijena 12. 11. 1991.
47. Nikola Dumenčić, rođ. 24. 4. 1930., ubijen 12. 11. 1991.
48. Josip Kovačić, rođ. 5. 6. 1913., ubijen 12. 11. 1991.
49. Joso Matovina, rođ. 21. 5. 1968., poginuo 5. 9. 1995.
50. Mate Galović, rođ. 29. 7. 1963., poginuo 13. 9. 1993.
51. Marko Šebalj, rođ. 1970., poginuo 6. 9. 1991.

Kurzivom su ispisana imena osoba čija tijela nisu nađena (ukupno 9). Tra-
gično je da za zločine počinjene u Saborskom do danas zapravo nitko nije od-

govarao. Sveukupno je u Saborskom tijekom Domovinskog rata na hrvatskoj strani stradala 51 osoba. Ubijeno je 17 žena i 34 muškarca. Prosječna dob ubijenih na dan smrti bila je 56 godina. Na sam dan okupacije Saborskog, 12. studenoga 1991., ubijena je 41 osoba, od kojih 17 žena i 24 muškarca. Prosječna dob ubijenih na taj dan iznosila je 63 godine i 4 mjeseca. Ovako stara dob ubijenih ne čudi jer je stanovništvo Saborskog već tada bilo u uznapređenoj fazi starenja, no svakako stavlja dodatan teret na počinjeni zločin jer je teško očekivati da osobe takve dobi (pogotovo žene) budu aktivno uključene u vojne postrojbe. Najmlađa stradala osoba s hrvatske strane u Saborskom imala je 19 godina, a najstarija čak 96 godina. Podatci o srpskim demografskim ratnim gubitcima nisu dostupni.

Srpska okupacija Saborskog trajala je od 12. studenoga 1991. do 5. kolovoza 1995. godine. Bilo je to iznimno teško razdoblje u kojem je protjerano sve nesrpsko stanovništvo. Jasno je da su prognanici iz Saborskog većinom bili Hrvati. Nakon što su ga zauzele, srpske su snage Saborsko opljačkale i do temelja spalile.

Prilike na okupiranom prostoru bile su iznimno loše. Srpsko stanovništvo koje je živjelo na području Općine Saborsko i susjednih općina oskudijevalo je u mnogočemu. Iznimno loše ekonomske prilike u kombinaciji s ratnim stanjem potaknule su iseljavanje Srba iz okupiranih područja, najviše u Srbiju. Tijekom srpske okupacije Saborsko nije obnovljano. Obnova slijedi tek nakon oslobođenja.

Prilike u Saborskom nakon Domovinskog rata

Saborsko je tijekom agresije bilo potpuno porušeno. Po njegovom oslobođenju bilo je nužno pristupiti obnovi. Polovicom 1997. izgrađeno je oko 300 novih kuća, no to nije bilo dovoljno za vraćanje života u to naselje iako se velik broj prognanika vratio. Sve su nove kuće građene konstrukcijski korektno i odgovarajuće su veličine s obzirom na broj članova kućanstva te uz primjenu pripadajućih tehničkih standarda, međutim arhitektonski i urbanistički potpuno nepismeno, bez podruma, s visokim tavanskim nadozidom, bez veze s tradicijskim graditeljstvom, bez osmišljene građevinske parcele na kojoj bi se moglo organizirati neko seosko gospodarstvo, odnosno obrtnička ili poduzetnička djelatnost (Kušen, 1998.). Kuće koje su izgrađene izgledaju vrlo slično jedna drugoj i moglo bi se ustvrditi da su građene po *copy/paste* sustavu.

Radi revitalizacije cjelokupne Općine Saborsko bio je osmišljen *Projekt Saborsko*. Osnovni razvojni cilj projekta bila je gospodarska, demografska i kulturna revitalizacija naselja Saborsko na načelima održivog razvitka, uz poseban

naglasak na zaštitu okoliša i očuvanje njegovih visokovrijednih ekoloških obilježja te poklanjanje pune pozornosti oblikovnim značajkama ruralnog ambijenta (Kušen, 1998.). Jedna od značajnijih zadaća projekta bio je razvoj turizma u suradnji s NP Plitvička jezera, čiji se manji dio nalazi u sastavu Općine Saborsko. *Projekt Saborsko* je bio dobro osmišljen, no iz niza razloga, od kojih su mnogi financijske prirode, nikad nije dokraja proveden. Sukladno tome, Saborsko ostaje problemski prostor u sastavu Karlovačke županije s malo izgleda za poboljšanje situacije u dogledno vrijeme. U tom kontekstu posebno dolazi do izražaja snažno demografsko zaostajanje i osiromašenje općinskog prostora što će biti ukratko ilustrirano u nastavku rada.

Popisno kretanje ukupnoga broja stanovnika

Općina Saborsko bilježi porast broja stanovnika u razdoblju od prvog modernog popisa stanovništva 1857. do 1910. godine. To je razdoblje druge etape demografske tranzicije kada je natalitet još uvijek visok, a broj stanovnika se povećava uslijed smanjenja mortaliteta, što je posljedica napretka u medicini, poboljšanja uvjeta života i niza drugih faktora. Broj stanovnika se povećao sa 2087 (1857.) na 3806 (1910.), što je povećanje od 82,37%. Kretanje broja stanovnika u naseljima Općine prati trend dinamike cijele Općine. U spomenutom razdoblju broj stanovnika naselja Saborsko povećao se sa 713 (1857.) na 2010 (1910.), što je povećanje od 181,91%. Vidljivo je da je broj stanovnika centralnog naselja Općine rastao intenzivnije od ukupnog općinskog stanovništva. Iz navedenog se može zaključiti da je centralno naselje bilo atraktivnije za život od ostalih manjih naselja. U razdoblju od 1910. do 1921. cijela Općina bilježi pad broja stanovnika, što je uzrokovano direktnim i indirektnim demografskim gubitcima u Prvom svjetskom ratu. Jednaki (ukupna depopulacija) trend bilježe i sva naselja Općine. Od 1921. do 1931. stanovništvo Općine Saborsko ponovno bilježi porast broja stanovnika. Upravo je 1931. zabilježen maksimum njene naseljenosti (broj stanovnika bio je 4058). Od 1931. Općina Saborsko kontinuirano bilježi popisno smanjenje broja stanovnika. Usporedi li se broj stanovnika iz popisa 2011. (632) s maksimalnim ikad zabilježenim, uočava se smanjenje broja stanovnika od 84,42%. Podatak dovoljno govori o demografskom slomu promatrane Općine. Naselje Saborsko maksimum naseljenosti bilježi 1948. (2165) od kada i u njemu broj stanovnika kontinuirano pada, da bi 2011. iznosio samo 462. Od popisne godine kada je zabilježen maksimum naseljenosti do najnovijeg popisa stanovništva (2011.) smanjenje broja stanovnika iznosilo je 78,66%, što je razina depopulacije koju možemo okarakterizirati i kao izumiranje stanovništva. Smanjenje ukupnoga broja stanovnika posebno je značajno u najnovijem

razdoblju (1991.—2011.), na što je uvelike utjecao Domovinski rat. S obzirom na danas prisutno stanje i trendove teško je u skorije vrijeme očekivati izlazak iz demografske krize.

Tablica 1. Popisno kretanje stanovništva u Općini Saborsko (1857.—2011.)

	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.
Begovac	167	254	259	300	296	238	234	310
Blata	297	340	306	365	379	465	445	468
Lička Jesenica	910	984	988	1087	1150	1093	998	1268
Saborsko	713	1334	1391	1879	1944	2010	1741	2012
Općina Saborsko	2087	2912	2944	3631	3769	3806	3418	4058
Karlovačka županija	165697	175170	172220	189016	194417	197959	188824	231633
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Begovac	296	281	256	218	185	174	25	16
Blata	435	380	341	299	240	31	50	54
Lička Jesenica	1002	972	817	717	553	444	119	100
Saborsko	2165	2062	1832	1519	1127	852	666	462
Općina Saborsko	3898	3695	3246	2753	2105	1501	860	632
Karlovačka županija	194643	201748	202431	195096	186169	184577	141787	128899

Izvor: www.dzs.hr (pristup stranici ostvaren 27. rujna 2013.)

Tablica 2. Indeksi promjene broja stanovnika u Općini Saborsko za odabrana razdoblja

	1931./1857.	2011./1931.	2011./1857.	2001./1991.	2011./2001.
Begovac	185,63	5,16	9,58	14,37	64,00
Blata	157,58	11,54	18,18	161,29	108,00
Lička Jesenica	139,34	7,89	10,99	26,80	84,03
Saborsko	282,19	22,96	64,80	78,17	69,37
Općina Saborsko	194,44	15,57	30,28	57,30	73,49
Karlovačka županija	139,79	55,65	77,79	76,82	90,91

Prirodno kretanje stanovništva

Prirodna je depopulacija u Općini Saborsko prisutna kontinuirano od 1974., s iznimkom 1996. kada je zabilježen prirodni priraštaj te 1994. i 1998. kada je zabilježena nulta stopa prirodne promjene.² Taj podatak dovoljno govori o iznimno lošoj demoreprodukcijskoj slici Općine.

² Treba napomenuti da je za razdoblje od 1991. do 1995. vitalna statistika nepotpuna (obuhvaća samo prognano stanovništvo).

Tablica 3. Prirodno kretanje stanovništva u Općini Saborsko (1971.—2011.)
(kurzivom su označene godine s nepotpunom vitalnom statistikom)

Godina	Broj živorođenih	Broj umrlih	Prirodna promjena	Stopa nataliteta (‰)	Stopa mortaliteta (‰)	Stopa prirodne promjene (‰)
1971.	44	26	18	16,08	9,50	6,85
1972.	28	20	-8	10,48	7,49	2,99
1973.	32	22	10	12,27	8,44	3,84
1974.	27	38	-11	10,62	14,95	-4,33
1975.	19	29	-10	7,67	11,70	-4,04
1976.	14	33	-19	5,80	13,68	-7,87
1977.	7	23	-16	2,98	9,80	-6,81
1978.	5	28	-23	2,19	12,26	-10,07
1979.	5	27	-22	2,25	12,17	-9,92
1980.	9	22	-13	4,18	10,22	-6,04
1981.	5	25	-20	2,39	11,96	-9,57
1982.	12	32	-20	5,91	15,77	-9,85
1983.	15	29	-14	7,62	14,73	-7,11
1984.	8	34	-26	4,19	17,81	-13,62
1985.	7	26	-19	3,79	14,07	-10,28
1986.	5	19	-14	2,80	10,63	-7,83
1987.	5	29	-24	2,89	16,78	-13,89
1988.	14	20	-6	8,40	11,99	-3,60
1989.	9	18	-9	5,60	11,20	-5,60
1990.	6	34	-28	3,88	21,98	-18,10
<i>1991.</i>	<i>6</i>	<i>24</i>	<i>-18</i>	<i>4,04</i>	<i>16,16</i>	<i>-12,12</i>
<i>1992.</i>	<i>1</i>	<i>10</i>	<i>-9</i>	<i>0,70</i>	<i>7,04</i>	<i>-6,33</i>
<i>1993.</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>-1</i>	<i>4,42</i>	<i>5,16</i>	<i>-0,74</i>
<i>1994.</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>0</i>	<i>3,09</i>	<i>3,09</i>	<i>0,00</i>
<i>1995.</i>	<i>2</i>	<i>9</i>	<i>-7</i>	<i>1,63</i>	<i>7,33</i>	<i>-5,70</i>
1996.	19	7	12	16,31	6,01	10,30
1997.	10	19	-9	9,09	17,26	-8,18
1998.	6	6	0	5,79	5,79	0,00
1999.	8	17	-9	8,23	17,48	-9,26
2000.	3	16	-13	3,30	17,62	-14,31
2001.	10	14	-4	11,71	16,39	-4,68
2002.	8	23	-15	9,62	27,66	-18,04

2003.	7	16	-9	8,66	19,78	-11,13
2004.	7	17	-10	8,91	21,63	-12,72
2005.	4	13	-9	5,24	17,04	-11,79
2006.	6	11	-5	8,10	14,86	-6,75
2007.	2	25	-23	2,79	34,84	-32,06
2008.	4	11	-7	5,76	15,83	-10,08
2009.	2	15	-13	2,98	22,32	-19,35
2010.	4	22	-18	6,16	33,89	-27,73
2011.	6	16	-10	9,58	25,55	-15,97
Prosjek 1971.— —1981.	18	27	-9	6,99	11,11	-4,12
Prosjek 1981.— —1991.	8	26	-18	4,68	14,83	-10,15
Prosjek 1991.— —2001.	7	12	-5	6,21	10,85	-4,64
Prosjek 2001.— —2011.	5	17	-11	7,23	22,71	-15,48

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1971.—2011.).

S obzirom na to da se radi o maloj demografskoj bazi, oscilacije u broju živorođenih i umrlih tijekom godina uobičajena su pojava. Razmotre li se prosječne stope nataliteta i mortaliteta po međupopisnim razdobljima, uočava se da je razina nataliteta iznimno niska tijekom cijelog promatranog razdoblja. Stope mortaliteta pokazuju trend značajnog porasta u zadnjem međupopisju, a stope prirodne promjene *de facto* su kontinuirano negativne. Domovinski je rat krajnje nepovoljno utjecao na prirodno kretanje stanovništva u Općini, što se očituje u niskim stopama nataliteta i prirodnoj depopulaciji.

S obzirom na dugogodišnju prirodnu depopulaciju i starenje stanovništva nije izgledno poboljšanje situacije vezane uz prirodno kretanje stanovništva. U sadašnjim uvjetima nije moguća regeneracija stanovništva iz vlastitih demoreprodukcijских potencijala.

Migracijska bilanca i opće kretanje stanovništva

Migracijska bilanca predstavlja razliku između broja doseljenih i odseljenih, ali se zbog nedostatka podataka o migracijama njezin izračun temelji na razlici između međupopisne i prirodne promjene broja stanovnika.

Tablica 4. Migracijska bilanca u Općini Saborsko (1971.—2011.)

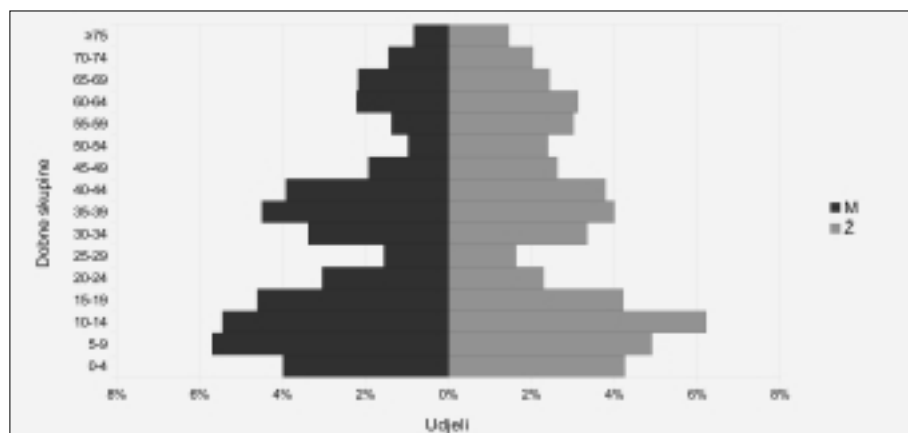
	1971.—1981.			1981.—1991.		
	Međupopisna promjena	Prirodna promjena	Migracijska bilanca	Međupopisna promjena	Prirodna promjena	Migracijska bilanca
Općina Saborsko	-648	-88	-560	-604	-179	-425
	1991.—2001.			2001.—2011.		
	Međupopisna promjena	Prirodna promjena	Migracijska bilanca	Međupopisna promjena	Prirodna promjena	Migracijska bilanca
Općina Saborsko	-641	-51	-590	-228	-115	-113

Izvor: www.dzs.hr (pristup stranici ostvaren 27. rujna 2013.); Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1971.—2011.)

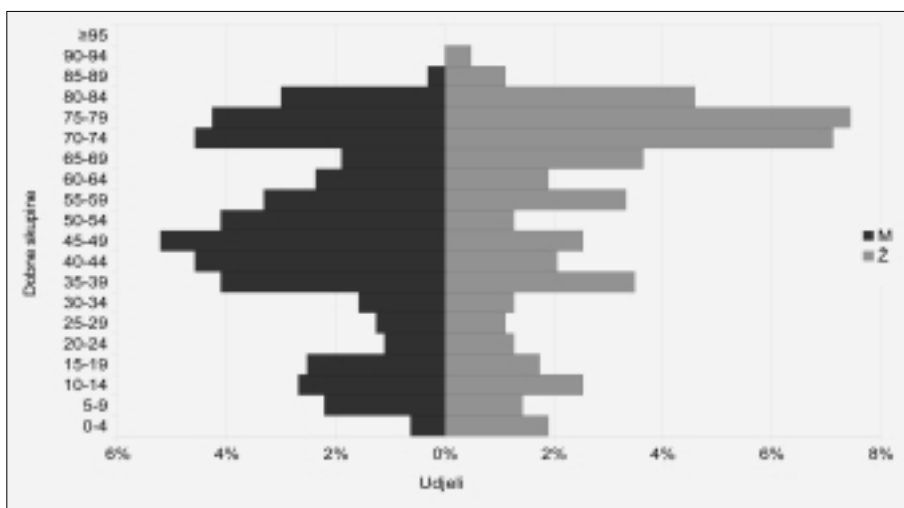
Iz tablice 4 vidljivo je da je migracijska bilanca u Općini Saborsko tijekom svih promatranih međupopisnih razdoblja negativna, što znači da je prisutna i emigracijska depopulacija. Vidljivo je da je od 1991. do 2001. vrijednost migracijske bilance u Općini Saborsko bila najnegativnija. Općina Saborsko tijekom cijelog promatranog razdoblja bilježi najnepovoljniji tip općeg kretanja stanovništva E_4 čije je obilježje njegovo izumiranje. Pri tome su srbijanska oružana agresija i ratni zločini tijekom nje imali vrlo nepovoljan učinak.

Starenje stanovništva

Indeks starenja u Općini Saborsko 1971. iznosio je 39,98, a bodovni pokazatelj ostarjelosti 93,5, što znači da je tada stanovništvo Općine Saborsko bilo *na pra-*

Slika 1. Dobno-spolni sastav stanovništva u Općini Saborsko 1971. godine
Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost — I deo, rezultati po naseljima i općinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.

Slika 2. Dobno-spolni sastav stanovništva u Općini Saborsko 2011. godine
 Izvor: www.dzs.hr (pristup stranici ostvaren 27. rujna 2013.).

gu starenja. Dvadeset godina poslije (1991.) indeks starenja u Općini Saborsko iznosio je 168,80, a bodovni pokazatelj ostarjelosti bio je 59,5, što ukazuje na *vrlo duboku starost*. Domovinski je rat dodatno pogoršao već ionako zabrinjavajuću situaciju vezanu uz ostarjelost stanovništva. Godine 2001. indeks starenja u Općini Saborsko iznosio je 255,80, a bodovni pokazatelj ostarjelosti 45, što odgovara tipu ostarjelosti čije je obilježje *izrazito duboka starost* stanovništva. Podatci iz popisa stanovništva 2011. ukazuju na daljnje pogoršanje stanja. Općina Saborsko je te godine zabilježila indeks starenja od čak 272,73, uz bodovni pokazatelj ostarjelosti 43, što odgovara tipu *izrazito duboke starosti*.

Zaključak

Broj stanovnika Općine Saborsko smanjuje se kontinuirano od 1931. godine. Demografska kriza doživljava kulminaciju krajem 20. stoljeća. Uzroci krize vezani su uz nemar tadašnjih vlasti za ruralne prostore, uslijed čega je došlo do ruralnog egzodusa. U emigraciji sa sela sudjelovali su uglavnom ljudi u najpovoljnijoj demoreproduktivnoj dobi, što je rezultiralo smanjenjem nataliteta i starenjem stanovništva. Nepovoljne su demografske prilike produbile već postojeću ekonomsku krizu, a to je rezultiralo sveukupnim nazadovanjem promatranog prostora. Domovinski je rat sve već postojeće demografske i ekonomske probleme dodatno pogoršao, a donio je i nove probleme u obliku izravnih i neizravnih ratnih gubitaka. Sve u svemu, jasno je da u sadašnjim uvjetima revitalizacija Općine Saborsko nije moguća iz vlastitih demografskih potencijala jer je

stanovništvo u vrlo uznapređovalom stadiju demografskog starenja. Budući bi razvojni planovi trebali uz mjere ekonomskog, obuhvaćati i mjere demografskog razvoja i revitalizacije. Od gospodarskih djelatnosti za Saborsko su najprikladnije ekološka poljoprivreda, ruralni turizam povezan s NP Plitvička jezera, šumarstvo, te prerada drveta.

Literatura

- M. A. FRIGANOVIĆ (1990.), *Demogeografija — stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb.
- E. KUŠEN (1998.), Projekt «Saborsko»: Projekt modela razvitka ruralnog turizma u ratu stradalom području, *Turizam*, Vol. 46/2, 75-97.
- I. NEJAŠMIĆ (2003.), Značajke biološkog (demogeografskog) sastava stanovništva Hrvatske, *Hrvatski geografski glasnik*, Vol. 65/2, 29-55.
- D. PEITEL (2011.), *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. — 1995.*, Memoarsko gradivo, Knjiga 5, Na prvoj crti protiv smrti (Prilozi o povijesti regije Gacke u Domovinskom ratu 1991. — 1993.), Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb.
- V. RADOŠIĆ (2012.), *Pakao srpskog logora Stara Gradiška 1991. godine*, Udruga specijalne policije iz Domovinskog rata «Zebre» Nova Gradiška, Nova Gradiška.
- D. ŽIVIĆ, I. TURK (2009.), Slunjsko-plitvički kraj: odabrani dinamički i strukturni indikatori demografskog razvoja ruralnog prostora, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 25/3, 213-237.

Izvori

- Arhiva Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata: Kronologija događanja na području Plaškog autora Milana Pešuta i Lazara Petrovića; RSK, Kut 1003 1, 2; SO Plaški Kut 1, 2, 3; 145. LPBR Kut 1
- http://www.saborsko.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=17 (11. listopada 2013.)
- www.dzs.hr (27. rujna 2013.)
- Tabloграмi vitalne statistike DZS-a (1971.—2011.)
- Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost — I deo, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.